

Balans van het Nederlandse huwelijk

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Versijnt om de veertien dagen

**22ste jaargang nummer 20
28 oktober 1967**

Hoofredacteur: dr. H. Bonger

Redactieraad:
mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt Corstius,
H. Mozes, mej. E. van der Reijden, R. de la Rie,
mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: J. van Straten
Goethelaan 73, Utrecht, telefoon (030) 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 2 46 41
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:
voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname,
Curaçao en de Antillen f 9,50,
overige landen f 12,-

Losse nummers f 0,50

In dit nummer o.a.:

Dr. H. Bonger: Balans van het Nederlandse huwelijk (pag. 1)

Dr. J. Niezing: Voorwaarden voor de vrede (pag. 3)

Drs. Liesbeth Brandt Corstius: Waarom naar Den Bosch (pag. 4)

Dr. U. J. Rutgers: De wereld is uit de pas (pag. 5 en 6)

Dr. Kwee Swan Liat: Huxley's 'Essays van een humanist' (pag. 7)

DE grote veranderingen en verschuivingen in de maatschappij, geestelijk en materieel, hebben lange tijd de zogenaamde damesbladen niet of nauwelijks beroerd. Sprookjesprinses en prinsessen, koninklijke huwelijken, grafelijke sloten waren de fondant, die over het leven werd gespoten. Maar zelfs dáár komen veranderingen. Hoogst ernstige, groots opgezette enquêtes over toponderwerpen, wetenschappelijk opgezet, moeten de inhoud geven, temidden van alles, waarmee de lezeressen zichzelf eens fijn verwennen. De enquête over het geloof is voorgegaan, nu heeft 'Libelle' het huwelijk aangesneden. Doel was: 'Het verkrijgen van gegevens over de relatie van man en vrouw binnen het Nederlandse huwelijk'.

Onder deskundige leiding, geheel onafhankelijk van de redactie van Libelle, werd aan 600 echtparen, waarvan één of beide partners jonger dan zestig jaar, een serie vragen voorgelegd, door enquêteurs en enquêtrices. Het aantal mag, op het eerste gezicht gering lijken, de verantwoording, door prof. J. J. M. Tulder, over de methode, die gevolgd werd, is overtuigend. De steekproef is werkelijk een afspiegeling van de Nederlandse bevolking. De vraaggesprekken met een echtpaar werden met de partners gelijktijdig, gescheiden, gehouden. De man werd door een man, de vrouw door een vrouw ondervraagd. De probleemstelling, door het team vastgesteld, werd door prof. G. A. Kooy als volgt geformuleerd: Het onderzoek zou tot doel hebben 'een bepaling van de mate, waarin de huwelijken in Nederland anno 1967 geslaagd mogen heten, benevens een onthulling van de factoren, die op het in mindere of meerdere mate slagen dezer huwelijken van invloed zijn geweest'.

Vanzelfsprekend kan het begrip 'meer of minder geslaagd' niet wetenschappelijk verantwoord worden vastgesteld. M.a.w. de werkelijke situatie blijft onzeker. Het objectieve element in de beoordeling moet gevonden worden in de mate van meningsovereenstemming en communicatie tussen de partners. Dat huwelijk heet, in de modern-Westerse samenleving goed als er een hoge mate van meningsovereenstemming bestaat

en als er een verregaande mate van deelgenootschap in het innerlijk leven van de partners bestaat. Van grote betekenis was, dat ook aan de partners gevraagd werd hoe zij meenden, dat de ander zou antwoorden.

Kooy gaf, bij het begin van de publikatie der resultaten, als voorlopige conclusie, dat volledige overeenstemming tussen de partners in hun sociaal-culturele aspecten – de homogenie – van beslissende betekenis is voor de aanpassing en de communicatie in het huwelijk.

De enquête is, uit het oogpunt van de geestelijke gezondheidszorg in Nederland, van betekenis en het onderzoek had dan ook, zoals Kooy zegt, al veel eerder moeten plaatsvinden. De resultaten van de enquête zullen verder bewerkt worden aan de sociologische afdeling van de Hogeschool te Wageningen, waar Kooy doceert.

TOT slot enkele resultaten van het onderzoek. In 74 pct van de huwelijken zou man en/of vrouw meer voorlichting willen hebben over het seksueel verkeer. Bij 66 pct van de huwelijken zijn er spanningen, veroorzaakt door het niet openhartig spreken over seksuele gelegenheden. Bij 41 pct van de huwelijken bestaat er verschil van mening over de wijze van de vrijetijdsbesteding. In 66 pct van de huwelijken leidt dit verschil van mening tot spanningen. Zeventig procent van de mannen en 68 pct van de vrouwen vinden, dat er aan hun huwelijk weinig of niets te verbeteren valt; zij zeggen: 'Ik heb een goed huwelijk'. Zeven-en-twintig procent van de mannen en 28 pct van de vrouwen menen, dat aan hun huwelijk wel het een en ander verbeterd kan worden.

Van de vrouwen zou 29 pct meer waardering willen bemerken, van de mannen voelt 12 pct zich in deze tekort gedaan. Van de mannen verklaarde zich 82 pct tegenstander van het werken van de vrouw buitenshuis; 34 pct van de vrouwen werken buitenshuis of zou dit graag doen.

Dit is een kleine greep uit de resultaten van een belangrijke enquête. B.

KRITISCH ALLERLEI

door D. Roethof - Ensing

Klap

Het nieuws, dat Van het Reve en Vinkenoog mekaar – eindelijk – in letterlijke zin te lijf zijn gegaan, bereikte ons via radio, pers en televisie en – zoals het met de meeste ruzies gaat – als je er lang over na blijft praten is het effect van de ruzie snel voorbij en gaat de zin er af; als dan ook nog Jan en Alleman er zich mee bemoeit, verdwijnt het fel-persoonlijke tintje geheel en al.

'Slaan mag niet', zeg je tegen kleine kinderen, net alsof je zelf niet (meer) weet dat er situaties kunnen ontstaan, waar een goed-uitgedeelde mep de enige doeltreffende oplossing biedt. De twee hiergenoemde schrijvers hebben elkaar met de ballpoint veel gemeens toegevoegd, het lief-zijn van Vinkenoog was Van het Reve een doorn in het oog, ze hadden geen van beiden grote bewondering voor elkaars werk, kortom, de heren lagen elkander niet ... En dan kan er, vooral als je een flinke borrel op hebt, eindelijk eens een moment komen, waarop een stevige opla-waai het enige antwoord is.

Echter, zo gaat het bij ruzies meestal, de dingen die er na afloop gezegd worden ter 'rechtvaardiging' aan de toekijkers, bederven het ontvucherend effect. En als Van het Reve dan bijvoorbeeld opmerkt, vooral zo vals te zijn geworden omdat Vinkenoog (in een poging tot lief-zijn, denk ik) hem over het hoofd streek: 'zoiets mag Jan Cremer doen, maar Simon niet', dan ben ik geneigd aan de zijde van Simon te gaan staan. Och nou ja, die is tenslotte de minst sterke van de twee ...

Sport I

Wie leest over de wijze, waarop de diverse deelnemende landen aan de Olympische Spelen van 1968, nu al bezig zijn hun ploegen te trainen, moet toch wel heel snel tot de slotsom komen dat het waarachtige sportelement, de sportieve geest en de vriendschappelijke sfeer die volgens de oude Grieken en volgens Pierre de Coubertin deze spelen moeten kenmerken en tot een groots evenement maken, ver op de achtergrond worden gedreven. Het is een prestigekwestie geworden, een politieke strijd (Russen tegen Amerikanen en vice-versa, kleinere landen tegen grote-re), een concurrentienijd, waarin de deelnemers elkaar meer als tegenstanders dan als medesportgenoten zien. Van sport gewoon buiten-je-dagelijks-werk-om, is al helemaal geen sprake meer.

Degenen die reeds nu met intensieve training bezig zijn, kunnen er

moeilijk een normale werkkring naast hebben, de sport slokt hen geheel en al op en of de gelden waarmee hun verblijf, hun onkosten, voeding, kleding en dergelijke betaald worden, nu uit de sportfondsen of van de staat komen, op 'eigen' kosten leven doen ze niet of ze zouden allen kinderen van schatrijke ouders moeten zijn. Atleten en kunstrijders, zo zagen we laatst voor de televisie, doen hun trainingsrondjes met allerlei ingewikkelde apparaten op het lichaam om hartslag, bloeddruk en dergelijke te kunnen controleren. Medici, trainers en verzorgers bedenken leefwijzen, voedingsschema's en oefenmethodes, die moeten maken dat de sportbeoefenaar tot optimale prestaties kan komen. Meedogenloos vaak is het selectiesysteem, want alleen de top mag mee doen: het gaat om records, om prestige, om onderdelen van seconden, het gaat om de knikkers en haast niet meer om het spel. Het 'gezonde geest in een gezond lichaam' is op de achtergrond geraakt.

Sport II

Wat er gebeurt als de sport helemaal uit het amateuristische vlak verdwijnt, kan men zien bij de excessen die zich voordoen rond het betaald-voetbal en de wielersport. De Zesdaagse en de Tour de France zijn grotendeels dure gokspelletjes geworden, de prijzen die betaald worden voor de diverse voetbalslaven zijn fantastisch.

Wat de heren aan salaris en premies ontvangen, als ze eenmaal hun sterdome bewezen hebben, vond ik aardig uitgedrukt in dit bericht uit Het Parool: *De Braziliaanse voetballer Pele tekende zaterdag een contract dat hem opnieuw voor drie jaar aan Santos verbindt. In het nieuwe contract werd Pele's salaris iets opgetrokken. Hij ontvangt nu een maand-salaris van f 16.710 plus een premie van 2600 gulden voor elke in Zuid Amerika gespeelde wedstrijd. Wanneer Pele in een wedstrijd in Europa uitkomt bedraagt de premie 6600 gulden.*

Soms zou men de verzuchting willen slaken: ik wou dat mijn jongen minder hersens maar betere voetbalbenen had ...

Verkeer

Zich druk maken over de verkeers-ongevalligheid op de weg, het uitblijven van een doeltreffende controle op grove verkeersfouten en de juiste strafmaatregelen daartegen, lijkt weinig zin te hebben. Ieder voor zich proberen zo goed en zo beleefd mogelijk aan het verkeer deel te nemen, je wagen in prima

conditie houden en je eigen conditie daarbij, daarmee komen we misschien een heel eind verder op de goede weg. Vaak zijn er berichten waarvan je denkt: maar welke maatregelen heeft men nu tegen de bestuurder genomen?

Dit bericht uit het Algemeen Dagblad: *om vier uur gistermiddag reed een DAF de rijbaan van rijks-weg 25 bij De Bilt op zonder op het overige verkeer te letten. Bij pogingen om haar te ontwijken volgde een reeks botsingen, waarbij 45 auto's betrokken waren.*

Het verkeer is drie uur lang gestremd geweest. De bestuurster van de DAF reed door, zij had niets gemerkt, zo vertelde zij later aan de politie.

Niets gemerkt, ook niet van de grote betonmolen, die naar de linkerstrook zwenkte om haar te ontwijken en de klap niet gehoord, waarmee een personenwagen direct daarop tegen die betonmolen vloog ...

Men kan bewondering hebben voor het feit dat de bestuurster 'eerlijk' toegaf niets bemerkt te hebben, maar dat ze daarmee zichzelf een brevet van onvermogen gaf aan het moderne verkeer deel te nemen, zou dat tot haar zijn doorgedrongen?

Gevoelig

Soms vormen wij een heel gevoelig volkje ... Op 8 oktober werden in Alkmaar traditiegetrouw feesten gehouden, door de Alkmaars Ontzetvereniging georganiseerd. U zult wel begrijpen dat deze feesten betrekking hebben op de Tachtig-

jarige Oorlog, die wij, zoals u ook wel weet, tegen de Spanjaarden hebben gevoerd. Nu wonen er anno 1967 vele Spaanse gastarbeiders in ons land en twee kinderen van zo'n Spaans arbeidersgezin gaan gewoon te Alkmaar op school en verheugden zich, net als de andere klasgenootjes, op de 8 oktoberfeesten, zich niets aantekkend van de historie en van de omstandigheid dat het hier ging om een strijd waar hun voorouders (althans huurtroepen die men bij dergelijke gelegenheden hiertoe inschakelde) bij betrokken waren geweest.

Maar aan de Alkmaars Ontzetvereniging was dit niet ontgaan, zij waren er ontzet over.

Zij vonden het gênant om die Spaanse kinderen onder andere deze tekst te laten zingen: *'Let op het Spaanse bedrog, houdt den Spanjaard toch, ik bid u, in den toom, dat hij ook mag wijken ...'*

Nou ben ik benieuwd welk Hollands kind van een jaar of acht in staat is de zin van deze regels in hanteerbaar Nederlands om te zetten en de betekenis ervan te begrijpen, laat staan twee kleine Spanjaardjes ...

Ook vraag ik me af wanneer een strijdbijl nu eens eindelijk helemaal begraven zal worden? De Alkmaars Ontzetvereniging echter ging de ouders vragen of zij ook maar één enkel bezwaar hadden tegen het lied en toen die ontkennend antwoordden, mochten Alfredo en Christina aan de aubade meedoen.

DE STRALENDE DOOD (II)

*Wij zien u aan en duizlen van uw pracht. –
Nooit is een dood zóó glanzend opgestegen
aan menschen-einders, als gij allerwegen
nu gaat opstijge', o Dood, voor 't mensch-geslacht.*

*Wat zijt ge blank en zuiver, en wat lacht
een morgen-blijheid in uw trekke' ons tegen,
hoe vast gaan wij die de verwarde wegen
achter ons lieten en d'onzekre nacht.*

*Hel vóór ons straalt uw luisterrijk gelaat,
niets scheidt ons daarvan als een laatste traagte,
een laatste weif'ling ons nog van u scheidt.*

*Wanneer de kracht der liefde in ons opslaat
zullen w'ons storten met bevende graagte
naar u, die de moeder des levens zijt.*

HENRIETTE ROLAND HÖLST-VAN DER SCHALK

Uit 'Verzonken grenzen', uitgave W. L. & J. Brusse's
Uitgeversmaatschappij, Rotterdam, 1918

Voorwaarden voor de vrede

NOG nooit heeft de mensheid zoveel mogelijkheden gekend om een verantwoord inzicht in haar situatie te verwerven, doch nog nooit heeft zij zich, geplaatst tegenover die situatie, zo moedeloos gevoeld. Deze paradox geldt waarschijnlijk wel voor alle belangrijke wereldproblemen, ze geldt zeker voor het belangrijkste probleem van onze tijd: hoe voorwaarden te scheppen voor een vrede die meer is dan een tijdelijke afwezigheid van oorlogen?

Vanwaar eigenlijk die moedeloosheid die ons zo vaak bekruipt wanneer we ons verdiepen in deze problematiek? Er zijn, dacht ik, twee grondoorzaken voor. In de eerste plaats is er de complexiteit van het probleem. De vraagstukken die men moet oplossen zijn zo ontzagwekkend gecompliceerd, dat men vaak het gevoel heeft dat ze in feite onoplosbaar zijn en dit ook altijd wel zullen blijven.

Toch zijn dergelijke vraagstukken – politieke vraagstukken in de eerste plaats – in principe niet onoplosbaar. Wat echter vooral nodig hierbij is, dat men afstand doet van allerlei traditionele denkwijzen, de problemen in groter verband beziet, op lange termijn in plaats van op korte termijn, kortom: dat men beseft dat de mensheid zichzelf gebracht heeft in een situatie die fundamenteel verschilt in allerlei opzicht van datgeen waaraan zij gewend was, en daarmee dan ook om een fundamenteel andere benaderingswijze vraagt. Zoals Kenneth Boulding, een van de meest vooraanstaande wetenschapsmensen op dit terrein, het eens heeft uitgedrukt: 'Als de mensheid wil blijven voortbestaan, zal zij haar denkwijzen moeten herzien; de komende 25 jaar zal zij daarin meer verandering moeten aanbrengen dan zij de laatste 25000 jaar heeft gedaan.' En dit is pas recht een opmerking waarvan men moedeloos kan worden.

Allah en de agha's

IN Bosnië (Joegoslavië), waar een groot deel van de bevolking uit islamieten bestaat, kan men het volgende verhaal vernemen:

In de tijd toen de Turken nog in Bosnië heersten, gaf een moefti¹⁾ aan een dorpsmoellah²⁾ eens de volgende raad: 'Het is goed, dat je regelmatig de gelovigen uit de Koran voorleest en hen leert, rechtvaardig te zijn, maar je moet hen van tijd tot tijd ook vermanen en hun zonder omwegen de les lezen als zij iets doen, wat Allah mishaaft.'

Na een tijdje liet de moefti de moellah bij zich komen en schreeuwde tegen hem:

'Wat voer je uit, waarom werk je de agha's³⁾ tegen door te zeggen dat hij de slaven berooft en de armen onderdrukt?'

'Wel, geëerde moefti', sprak de onthutste dorpsmoellah, 'U zei zelf dat ik de gelovigen moest berispen wanneer zij iets deden, dat God niet behaagt.'

'Dwaas', antwoordde de moefti, wanneer het Allah niet behaagde wat de agha's doen, dan zouden er geen agha's zijn. Het gewone volk moet je de les lezen, niet de agha's.'

P. KRUG

¹⁾ moefti: hoge islamitische wetseleerde

²⁾ moellah: schriftgeleerde

³⁾ agha: grootgrondbezitter

Maar ook deze tweede reden tot moedeloosheid – het besef dus dat ons denken moeilijk voor verandering vatbaar is, terwijl dit juist nu, meer dan ooit tevoren een levensvoorwaarde is geworden – mag ons niet met de handen in de schoot 'doomsday' doen afwachten. Om problemen op te lossen dient men ze te kennen, en over een breedheid van visie te beschikken om tijdig alternatieve wegen die naar een oplossing leiden te herkennen, ook al zijn deze wegen door allerlei traditionele weerstanden voorlopig nog moeilijk begaanbaar.

De literatuur nu, waarin op enigerlei wijze over het oorlogs- en vredesvraagstuk gesproken wordt, kan men ruwweg in twee groepen indelen. Er zijn studies waarin min of meer recht wordt gedaan aan de complexiteit van de vraagstukken, waarin op grond van die complexiteit een soort van rangorde van mogelijke oplossingen wordt gegeven. Er zijn echter ook boeken, waarin een 'visie' wordt ontplooid, waarin wordt aangegeven, welke fundamentele veranderingen we in ons zelf dienen aan te brengen, willen wij een werkelijke, min of meer definitieve oplossing tot stand brengen. Beide typen van studies zijn nodig.

Maar wat vooral nodig is, is dat schrijvers ervan mensen zijn, die in zichzelf een soort synthese van beide benaderingswijzen aanbrengen, teneinde tijdig te ontkomen aan het gevaar van eenzijdigheid. Dat gevaar is niet denkbeeldig: de eerste groep studies is nogal 'technisch' van aard, en heeft de neiging mogelijke alternatieve oplossingen, niet-traditionele benaderingswijzen, over het hoofd te zien; en de tweede groep is vaak te 'gemakkelijk' in haar voorstellen voor een nieuwe en betere wereld, gaat vaak te snel voorbij aan de ingewikkeldheid van de vraagstukken waarom het gaat. Daarom vind ik persoonlijk altijd dië boeken het belangrijkste die geschreven zijn door specialisten – mensen die de ingewikkeldheid van het vraagstuk dus voldoende kennen – die van een zekere breedheid van visie blijk geven. Hun brede blik voorkomt een blijven-steken in het probleem, hun deskundigheid voorkomt een irreële 'weltevreemde' visie. Dergelijke boeken zijn helaas uitzonderingen. Daarom verdienen zij extra-signalering, als ze verschijnen. En als het boek in kwestie dan bovendien nog zó geschreven is, dat een brede lezerskring het zal begrijpen en waarderen, dan kan men het niet voldoende onder de aandacht brengen. Zo'n boek is 'Voorwaarden voor de vrede', van Carl Friedrich von Weizsäcker. De schrijver, eens hoogleraar in de kernfysica, leerling van Heisenberg en Niels Bohr, weet waarover hij praat, ook als hij spreekt over de politieke gevolgen van de atoomwapens, en de verantwoordelijkheid van de wetenschap in het atoomtijdperk. Dat laatste heeft hij trouwens wel voldoende bewezen door opsteller en mede-ondertekenaar te zijn van de verklaring van de achttien Duitse atoomgeleerden van 1957. Zijn boek, dat in Nederlandse vertaling een aantal reeds eerder in Duitsland gepubliceerde opstellen bundelt, is een belangrijk boek, dat we niet voldoende onder de aandacht van de lezers van 'Mens en Wereld' kunnen brengen. Het is uitgegeven door de uitgeverij 'Lemniscat' en kost slechts f 9,50.

Dr. J. NIEZING

*) C. F. von Weizsäcker: 'Voorwaarden voor de vrede', Uitgeverij Lemniscat, Rotterdam, 1966, met een voorwoord van prof. B. V. A. Röling.

DE wisseling der seizoenen veroorzaakt hier thuis altijd een complete heksenketel. Behalve mijn man heeft plotseling van de ene dag op de andere niemand meer iets om aan te trekken. Alle kleren van 't vorige jaar zijn de kinderen te lang. Vroeger was alles, wat je uit de kast haalde, te kort, omdat ze gegroeid waren, maar sinds de mini-mode is alles altijd te lang, ook al haal je er het voor je gevoel meest toelaatbare af. Elkaars kleren dragen is tegenwoordig ook het minste op aarde. Een paar jaar geleden was dat nog een soort status-symbool, iets van je 'grotere' zuster, dan zat er iets groots in dat kledingstuk, dat de draagster, althans in eigen ogen, vanzelf wat meer aanzien gaf. Ook dat is voorbij. Een mens heeft zijn eigen smaak en wat de ander mooi vindt, wordt bij voorbaat al verguisd. Eigenlijk is dat heel mal. Ons, 'oude sukkel', wordt door de jongere generatie aangewreven, dat we ten opzichte van de jeugd overal tegen zijn, dat we hun muziek niet mooi vinden, hun kleding afschuwelijk, hun wijze van optreden vervelend en hun geschrijf beneden de maat, maar als je ze onder elkaar bezig hoort of ze tegen ons aan ziet schoppen, dan zou je zeggen, daar zouden wij nog wat van kunnen leren.

Wat hier allemaal uit de luidspreker komt aan tiener- en twenprogramma's en wat de omroepverenigingen nog meer voor vooruitstrevend lawaai de lucht in sturen, uren achter elkaar, daar zeggen we weinig van. 't Hoort er nu eenmaal bij en we zijn eraan gewend. 't Is net als een heimachine in de buurt of een spoorbaan langs je huis. In 't begin dreunt het door je heen, maar dat went vrij gauw. Nu kan ik die muziek, binnen bepaalde grenzen van volume en tijdsduur, nog wel waarderen. Niet alles natuurlijk. Maar o wee, o wee, als het ons eens naar de keel vliegt en we midden in zo'n jeugduitending opeens een onbedwingbare lust krijgen in een doodgewoon, normaal, menselijk viool- of pianoconcert of zo! 'k Geef toe, dat zouden ouders moeten bedwingen, die aanvechting, want wat zo'n Mozart al niet voor schade kan toebrengen aan tere kinderzielen! Nee, dan de Beatles met hun Lucy in the Sky with Diamonds! 'Dat zijn de beginletters van L.S.D., mam, en daarom was het in Engeland eerst verboden, dat liedje.' Ook dat nog. L.S.D! De ziel van ouders mag wel van gewapend beton zijn.

Mijn man en ik zijn maar een eind gaan wandelen in het Amsterdamse Bos. Daar is het stil, je merkt er niets van de wind en 't is heerlijk weer. Ver van kleding-problemen en L.S.D.-muziek, even tot rust komen. Heerlijk.

'Ik denk, dat ik voor van de winter maar een jekker ga kopen,' zei mijn man onderweg, 'dat is fijn voor op de fiets en gemakkelijk in de auto en kort is toch de mode op 't ogenblik.' Ook gij, Brutus!

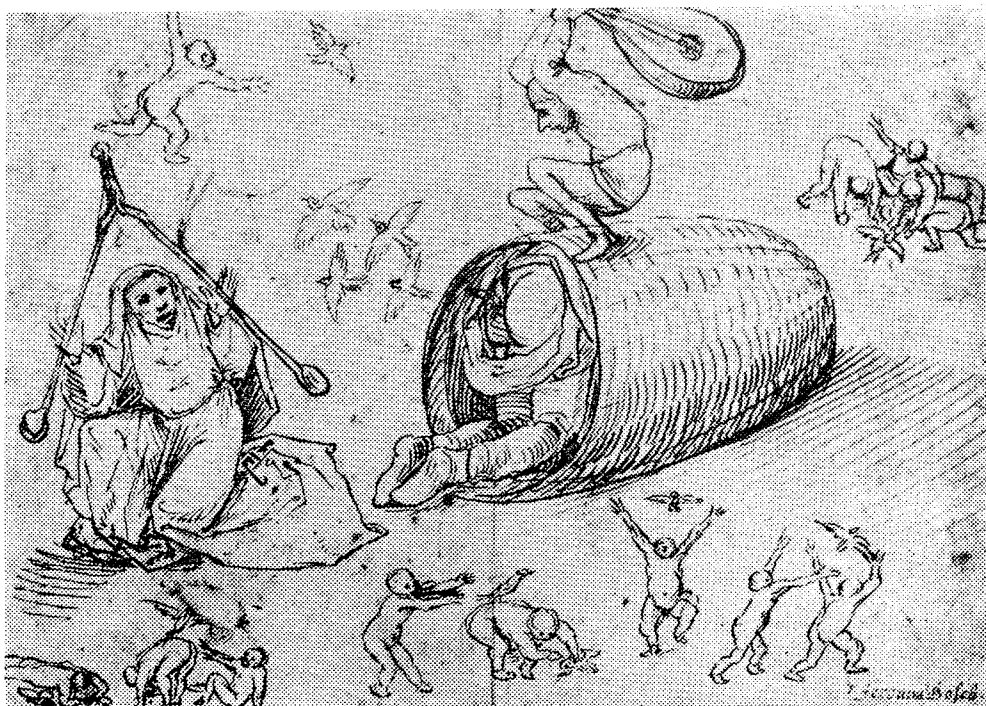

WAAROM NAAR DEN BOSCH?

WAAROM gaat u naar een tentoonstelling? Waarom gaat u naar de Jeroen Bosch-tentoonstelling? Want u ging of gaat er heen; en u zult precies vóór mij staan als ik wil zien wat er nou eigenlijk gebeurt onder dat plan-kiertje waar de heilige Antonius op zit; en we zullen allebei heel lang moeten duwen voordat we vooraan staan en dan zullen we ons zo bewust zijn van dit voorrecht dat we niet zo goed meer weten wat we wilden zien en waarom.

Het verbaast mij een beetje dat heel Nederland bestaat uit latente Jeroentjes, die – nu de kans er is – naar zijn werk komen kijken dat bijna vijf eeuwen geleden tot stand kwam. Hoe anders de achtergronden en omstandigheden van Jeroen Bosch ook waren en wat deze ook mogen 'verklaren', hij moet er toch ook plezier in hebben gehad al deze monsters, gedrochten en enge toestanden te schilderen, hetzelfde vreemde plezier dat wij er kennelijk allemaal in hebben om ernaar te gaan kijken.

Wat ook heel fijn is om te zien zijn de tekeningen. Zeventien, bijna alle tekeningen die van hem bekend zijn, zijn er geëxposeerd. Bosch is de eerste kunstenaar van de Noord-europese schilderkunst van wie voorbereidende schetsbladen, waarop invallen zijn genoteerd, bewaard zijn gebleven. De aard van deze invallen en notities geeft ze een bijzondere charme: een zo direct contact met de bezige hand van Jeroen Bosch ontroert. Een grote bewondering ontstaat bij de beschouwer ook voor zijn vaardigheid in het hantieren van de pen, voor de snelle, rake lijnen. Op de hierbij afgebeelde voorzijde van de tekening 'Bijenkorf en heksen' ziet u rechts een man die in een mand is gekropen; z'n benen en blote billen, waaruit vogels vliegen, steken naar buiten. Het gehurkte mannetje op de mand slaat met een luit op die blote billen. De wegvliegende vogels worden door een aantal kereltjes achternagezeten en gevangen. Links zit een vrouw met een grote tang of wafelijzer boven haar hoofd. D. Bax,

Natuurlijk kunnen we in Den Bosch ook genieten van zuiver artistieke kwaliteiten. Zo'n stuk of tien (van de ca 45 tentoongestelde) schilderijen zijn 'gewoon' erg fijn om naar te kijken. Ik denk b.v. aan de 'Doornenkroning' uit de National Gallery in Londen: de groene, blauw-groene en roodachtige kleurvlakken, heel mooi afgewogen tegen elkaar gezet – Christus' mantel wit in het midden – en de prachtige lineair geschilderde koppen. Of aan de 'Landloper' of 'Verloren Zoon' uit het museum Boymans-van Beuningen met diezelfde kwaliteit van goed afgewogen kleurverhoudingen – in dit geval verschillende nuances grijs – en lineaire schildertrant, heel zuiver van lijnvoering. Bij al deze schilderijen vergeet je even het gedrang en de warmte; deze hoef je niet van zo dichtbij te bekijken om ervan te genieten.

die op grond van de taal, de spreekwoorden en gezegden uit de tijd van Bosch, veel van de wonderlijke motieven van zijn schilderijen heeft getracht te verklaren*), meent dat de korf het symbool van de vraatzucht is en dat de voorstelling van de met de luit slaande man een zinspel is op het gezegde 'door de billen slaan', d.w.z. verkwistend veel geld er doorheen jagen (door veel te eten). Hierop duiden dan ook de wegvliegende vogels, die het vluchtige van het verkwiste geld symboliseren. De vrouw duidt Bax niet als een heks, maar als één van de vele vastenavondviersters, die vaak met allerlei keukengerei in optochten meeliepen.

*) D. Bax: *Ontcijfering van Jeroen Bosch, Den Haag, 1949*

Deze hele verklaring heb ik voor u uit de catalogus overgeschreven. Bij de twee benaderingswijzen van de Bosch-tentoonstelling die ik hierboven beschreef – het zoeken naar en zich verlustigen in alle griezelige, dwaze en soms lachwekkende situaties en gedrochten en het aesthetisch genieten – komt namelijk een derde benaderingswijze: de wetenschappelijke. Deze manier van naar de schilderijen kijken is in het geval van Bosch de meest interessante, de meest bevredigende misschien (want zijn werken vragen erom) maar ook de meest tijdrovende en – lijkt mij – ontmoedigende. Van de mens Bosch is immers bijna niets bekend en zijn schilderkunst staat geïsoleerd in het overige oeuvre uit zijn tijd. We weten dat Hieronimus Bosch op 9 augustus 1516 werd begraven en verder bezitten we enkele gegevens betreffende zijn lidmaatschap van de Onze Lieve Vrouwebroederschap in Den Bosch en betreffende opdrachten waarvan het resultaat verloren is gegaan. Over de toeschrijvingen van de schilderijen – echt of niet echt, copie of navolging – valt eindeloos te redetwisten. De dateringen geschieden alle op basis van stijlkritische argumenten. Het duiden van zijn motieven blijft vaak gissen.

Wat waren de achtergronden en omstandigheden waarin deze kunst kon ontstaan? Welke kunstenaars en kunstwerken heeft hij gekend? Op al deze vragen zijn nooit definitieve antwoorden mogelijk, maar het onderzoek van de kunsthistorici – dat wat Jeroen Bosch betreft eigenlijk pas in het begin van deze eeuw op gang is gekomen – heeft toch al veel opgeleverd. De tentoonstelling zelf toont u deze resultaten aan de hand van manuscripten uit de aan Bosch voorafgaande eeuwen, waarin ook de vreemdste gedrochten rondwandelen, en aan de hand van uit steen gehouwen monsters, afkomstig van de kathedraal in zijn woonplaats. Verder zijn er houten beelden van zijn stad- en tijdgenoot Adriaen van Wesel.

Om de tentoonstelling ten volle te kunnen waarderen mag dit wetenschappelijke aspect eigenlijk niet worden veronachtzaamd en een onontbeerlijke leidraad hierbij is de uitstekende catalogus met talloze gegevens en explicaties. In een apart deel zijn bovendien een aantal vakkundige essays over Jeroen Bosch en zijn tijd verzameld.

LIESBETH BRANDT CORSTIUS

Auroville, internationale stad

NABIJ Pondicherry in India wordt een nieuwe stad gebouwd, die een internationale gemeenschap van vijftigduizend mensen uit alle landen zal moeten huisvesten. De stad zal de naam krijgen Auroville, naar de grote Indiase geestelijke leider Sri Aurobindo, die in 1950 overleed. De gemeenschap zal zich baseren op het geestelijke centrum ('Ashram') dat door hem is gesticht. Het doel is in deze nieuwe stad de waarden en idealen van alle beschavingen en culturen bijeen te brengen.

Een team van tien Franse architecten en ingenieurs heeft de plannen opgesteld en zal de supervisie hebben bij het bouwen: vier zones – een woongebied, een internationaal gebied, een culturele zone en een industriële zone – zullen worden gegroepeerd om de Tempel der Eenheid in het centrum van de stad.

(Uit: Unesco-Nieuws)

De wereld is uit de pas

MEN kan geen krant opslaan, geen radio of televisie aanzetten of er is wel een of ander bericht dat gaat over mensen, groepen of volkeren, die fel tegenover elkaar staan. De essentie van deze controverse is meestal terug te brengen tot het tegenover elkaar staan van nieuwe ideeën en oude gevestigde opvattingen, van moderne werkwijzen en ouderwetse, van verleden en toekomst. Het lijkt er op of de harmonie in onze samenleving grondig verstoord is, niet op een enkel gebied maar over de gehele lijn. Niet alleen in de rationele, zuiver technische sfeer, maar ook in de sociale relaties van de mensen en de samenleving onderling, komt dit tot uiting. Vooral de zuiver geestelijke problemen als geloof en levensbeschouwing geven aanleiding tot felle meningsverschillen waaruit blijkt, dat men elkaar niet begrijpt zodat nieuwe opvattingen als volkomen revolutionair van de hand gewezen worden. De wereld loopt kennelijk niet meer in de pas.

Mag men gerust stellen dat voor een menselijke samenleving van 2,5 miljard individuen een volmaakte harmonie onvoorstelbaar is; de situatie zoals deze thans op ons af komt is echter haast chaotisch. Er is vrijwel geen gebied van de menselijke activiteit aan te wijzen waar de dingen nog glad verlopen. We bevinden ons in een tijdsbestek waarin alles kookt en bruist, waarin diepingrijpende veranderingen aan de gang zijn of op het punt schijnen te beginnen. De tegenstellingen tussen oud en nieuw, tussen verleden en toekomst, komen op navrante wijze in de openbaarheid waardoor de tegenstellingen zich meer toespitsen.

Uit een aantal feiten, waarvan de consequenties bijdragen tot het uit de pas raken, blijkt dat de destructie die wij menen op te merken niet aan onwil of onkunde van individuen of gemeenschappen is te wijten maar aan het niet onderkennen van de diepere achtergronden. We hebben de veranderingen te aanvaarden en zullen een weg moeten vinden om weer in de pas te komen.

Om te beginnen gaan we de gevolgen na van de overvloed van energie waarover de mensheid thans beschikt. Was aanvankelijk alleen de spierkracht onze krachtbron, misschien wat geholpen door die van onze huisdieren of door de wind, met de toepassing van stoom en vooral elektriciteit is een volledige ommekeer in ons bestaan ingetreden. De produktiviteit per man is hierdoor opgevoerd tot een veelvoud van wat zij was en neemt door verdere vervolmaking van de apparatuur nog steeds toe. De hoogspanningsleidingen, die in

onze westerse wereld kriskras de landen doorkruisen, vormen de ruggegraat van ons bestaan. Dat vrijwel geen huis meer te vinden is dat niet is aangesloten op het elektrische net, is er de beste illustratie voor.

Maar ergens aan het begin van deze kabels staat een centrale die de elektriciteit opwekt voor het overgrote deel uit kolen en olie. Olie die over duizenden kilometers aangevoerd moet worden uit landen die in hun ontwikkeling nog zo ver achtergebleven zijn, dat zij deze goedkope energie nog maar amper kunnen gebruiken. Landen waar de bevolking elektriciteit alleen kent als bron voor licht maar nog niet van kracht. Men beschikt er nog niet over de apparatuur om de elektriciteit aan zich dienstbaar te maken. En zie hier de markante tegenstelling die maakt dat deze landen onderontwikkeld moeten blijven zolang zij zich niet de mogelijkheid geschapen hebben de elektriciteit als krachtbron te gebruiken.

Maar ook in het Westen zelf is door de overvloed van energie een probleem geschapen. Wij kunnen namelijk veel meer produceren dan wij nodig hebben, en wij zouden minder behoeven te werken, ware het niet dat arbeid een van onze belangrijkste levensvervullingen is. Wij gaan daarom kunstmatig verbruik scheppen en verslijten de dingen niet meer maar gooien ze vroegtijdig weg om ze daarna weer opnieuw te gaan maken. In het suggereren dat we iets nieuws moeten kopen, ook al is het oude nog bruikbaar, zijn we zó bedreven geworden dat het tot een vak is uitgegroeid. En dat terwijl in andere delen van de wereld nog een schreeuwend gebrek bestaat aan alle dingen die wij wegwerpen. Was textiel voor veertig jaar nog een artikel dat naar zijn levensduur beoordeeld werd, thans met de overvloed van natuurlijke, maar vooral van synthetische vezels, verslijten we onze kleren niet meer, maar raken ze alleen uit de mode. Is de benaming 'wegwerpartikelen' niet tekenend voor de ommekeer die wij thans meemaken? Wij produceren meer om het produceren zelf dan om de behoefte die aan de produkten bestaat.

Met de energie, in zo'n gemakkelijke vorm tot onze beschikking gekomen, is het vervoer, de communicatie in het algemeen, met sprongen vooruit gegaan. Hoeveel menselijke tijd is in het verleden niet verloren gegaan om de dingen die wij maakten van de ene plek naar de andere te verplaatsen, om ons op de hoogte te stellen van wat er elders gebeurde en om de wereld, niet tot onze onmiddellijke nabijheid behorend, in onze activiteit te betrekken. Onze wereld is zo klein geworden dat men zich in zijn naaste omgeving als opgesloten voelt.

Miljoenen mensen reizen thans kriskras over de aarde en produkten gaan heen en weer omdat de plek waar de ander leeft attractiever schijnt te zijn. Wij willen dat reizen steeds sneller doen, zodat het schip het tegen het snellere vliegtuig gaat verliezen. Maar komt men dan in de landen waar kameel en ossenkar nog voor het vervoer moeten zorgen, dan lijkt het of de tijd daar stil gestaan heeft. Dan ontdekken we dat daar het vervoer alleen al van onze produkten soms meer manuren vraagt dan het produceren ervan gekost heeft.

De veel betere communicatie en in het bijzonder de overbrenging van nieuws brengt echter die verre wereld dagelijks bij ons thuis. Ieder van ons wordt geconfronteerd met deze tegenstellingen en onze menselijke beweging, misschien voor een groot deel de morele schaamte dat wij het zo overvloedig hebben terwijl ginds armoede geleden wordt, maakt dat wij hier iets willen doen. Op een of andere manier willen wij onze minder bedeelde medeaardbewoners laten delen in onze welvaart, maar weten niet recht hoe. Onze ontwikkeling heeft de tegenstelling tussen arme en rijke landen alleen maar vergroot.

(Zie verder pag. 6)

Ruggegraat van ons bestaan

(Foto: Wouter van Heusden uit het boek 'Kema Arnhem', uitgegeven bij het 40-jarig bestaan van de Kema)

De wereld is uit de pas

(Vervolg van pag. 5)

Maar ook in onze eigen samenleving zijn door de ontwikkeling der laatste eeuwen tegenstellingen ontstaan die tot problemen zijn uitgegroeid. Hoe ingrijpend is niet de medische wetenschap geëvolueerd. Dank zij chemie, biologie en pharmacie beschikken wij over een arsenaal van middelen om het leven van het individu te verlengen. Inzicht in de hygiëne, de mogelijkheid infectie en virusziekten doeltreffend te bestrijden, een verfijnde techniek van chirurgisch ingrijpen hebben hiertoe in belangrijke mate bijgedragen. Dit in combinatie met de veel geringere kindersterfte leidt tot een verontrustende bevolkingsaanwas ook en niet in geringe mate bij de onderontwikkelde volkeren. De enige uitweg uit dit brandende probleem is geboortenbeperking en dus geboortenregeling. Ook hiervoor heeft de wetenschap de middelen gevonden doch helaas is dit complex zo in tegenspraak met de heersende code van grote bevolkingsgroepen dat men er nauwelijks over kan praten en de opvattingen nog fel tegenover elkaar staan. In de veranderde wereld moeten ethiek en moraal aangepast worden aan de harde feiten doch de ontwikkeling is sneller gegaan dan de verandering in het denken.

UIT dezelfde oorzaak stammend komt het probleem van de ouden van dagen op ons af. Als men op 60- of 65-jarige leeftijd uit het produktieproces gestoten wordt en nog een leven tot 80 of 85 voor de boeg heeft, hoe moet men dan deze 20 jaar doorbrengen? Voor een materiële zekerheid zal in ieder geval gezorgd moeten worden doch het probleem blijft dat men, buiten de maatschappij staande, steeds minder in staat is de snelle ontwikkeling te volgen, laat staan te begrijpen. Wachtend op de dood die als zodanig zijn verschrikking begint te verliezen doch waarvoor in de plaats komt de angst hoe te zullen sterven. De angst uit een ziekte, die op oudere leeftijd normaal gesproken het einde zou betekenen, weliswaar fysisch gesproken genezen, doch psychisch als een wrak te voorschijn te komen. Onze samenleving is nog niet eens in staat dit ethische probleem maar zelfs aan te snijden.

De stormachtige technische vooruitgang stelt de opgroeiende jeugd voor de taak veel meer te moeten leren en te verwerken. Met het huidige onderwijssysteem leidt dit alleen maar tot verlenging van de studieduur, vooral bij het hogere onderwijs. Academische opleidingen die pas tussen de 25- en 30-jarige leeftijd voltooid zijn, komen in conflict met de drang van ieder man, op die leeftijd iets te willen presteren, te creëren, verantwoording te dragen. Is het de jeugd kwalijk te nemen dat zij opstandig wordt tegen deze disharmonie? Wij

zien dan nog af van het probleem man-vrouw dat zich in die periode in alle heftigheid voordoet, en waardoor het persoonlijke leefrythme meer en meer uit de pas raakt met het maatschappijrythme. Men voelt zich door de maatschappij in zijn persoonlijkheid bedreigd.

De chemie, die zo belangrijk bijdraagt in de ontwikkeling van de wereld waarin wij leven, heeft ons echter ook geconfronteerd met enkele ernstige schaduwzijden. Denk hier aan de verontreiniging van lucht en water en het toevoegen van natuurvreemde stoffen aan onze voedingsmiddelen. Het oude grapje dat in Nederland alleen maar water en lucht gratis verkrijgbaar waren, gaat al lang niet meer op. Zelfs dat men voor niets alleen de zon op kan zien komen, kan de vraag opwerpen hoeveel mensen de zon inderdaad wel eens op hebben zien komen. Men moet er een expeditie voor ondernemen zeker wanneer men tussen de steenmassa's woont die wij steden plegen te noemen. Steden en woonagglomeraten, die niet meer aangepast zijn aan het gemotoriseerde verkeer. Wat te denken van een kortgeleden door de radio uitgezonden advies aan weggebruikers hun voorgenomen autotochtje liever enige uren uit te stellen, daar de wegen op dat moment overstelpend vol waren.

OVERAL is er sprake van disharmonie. Het wil niet zeggen dat deze problemen niet op te lossen zijn – gelukkig wel – maar door het uit de pas zijn ontstaan conflictsituaties, waartegen men zich gaat verzetten. Maar men kan alleen maar tegen iets tastbaars te velde trekken en zoekt dus een zondebok. De overheid is hiervan het eerste slachtoffer waarbij we echter vergeten, dat wijzelf die overheid zijn en zij, juist omdat ze optreedt als exponent van de totale massa, traag is in haar beslissingen en daadkracht mist.

Toch sprekend over de overheid die ieder uur ingrijpt in ons particuliere bestaan met zijn 'wat mag, wat niet mag en wat moet', brengt ons op de relatie individu-gemeenschap. Het individu ziet zich niet meer gesteund door de gemeenschap die hem moet beschermen (wat natuurlijk wel het geval is maar het wordt niet bewust ervaren) maar voelt zich er in tegendeel door bedreigd. De juiste afstemming is verloren gegaan.

Wil men nog een ander gebied waar de disharmonie zich manifesteert dan zijn dit onze voedingsmiddelen. De boerderij, geëvolueerd tot landbouwbedrijf met de nadruk op bedrijf, is alleen door een straffe organisatie met efficiënte en gemechaniseerde werkmethoden nog lonend te bedrijven. Meer en meer zien we echter dat de aan de produktie toegevoegde waarde, nadat deze de boerderij heeft verlaten, groter wordt. De verzameling en distributie ervan schijnen soms een grotere rol te spelen dan de produktie zelf. De boerenstand krijgt een andere plaats in het maatschappijpatroon en voor deze nog altijd grote groep in onze samenleving betekent dit een ingrijpende omstelling.

Trouwens het gehele distributiesysteem van de goederen is aan het veranderen. De winkel maakt plaats voor het warenhuis en de supermarkt; de grossier wordt inkoopcombinatie en het publiek krijgt een andere koopmentaliteit. Maar men kan niet zonder meer tien-duizenden middenstanders met hun meestal van vader op zoon gaande beroep omscha-

kelen. Dit veroorzaakt grote spanningen die pas door de tijd afgevlakt worden.

MET het bovenstaande hebben we proberen aan te tonen dat op allerlei gebied, men kan gerust zeggen op ieder gebied, spanningen aanwezig zijn, ideeën en feiten lijnrecht tegenover elkaar staan. En de mens die zich hier middenin bevindt, is er voor 100 procent bij betrokken. Het bijzondere in zijn situatie is echter dat de bedreigde mens niet weet tegen wie hij zich moet verzetten, want in wezen moet hij situaties te lijf en geen personen. Was er een duidelijke persoonlijke exponent te vinden, die op een of andere manier de vooruitgang zou tegenhouden, dan zou het opzij zetten van zo iemand zin hebben. Tevergeefs poogt men – onbewust waarschijnlijk – het probleem dan ook te personificeren. President Johnson is de personificatie van de Vietnam-oorlog; hij heeft het gedaan doch men vergeet dat hij de erfenis in dezen van wijlen president Kennedy heeft overgenomen die op zijn beurt zich in deze affaire heeft laten manoeuvreren. Doch staatslieden in een democratische staat doen niet iets zelf. Zij zijn weliswaar de hoogste macht in de staat doch zij moeten geruggesteund worden door de meerderheid van het volk. Het van het toneel verdwijnen van Johnson hoeft nog alteminst een veranderen van de Amerikaanse politiek te betekenen!

Om wat dichterbij huis te blijven; met het verdwijnen van een commissaris van politie, een burgemeester en een minister zijn de zaken in Amsterdam niet geregeld. Zij gedrieën waren niet de oorzaak van de onrust; die ligt heel ergens anders. Zij waren de personen waar men zich tegen heeft proberen af te zetten, omdat het probleem zelf ongrijpbaar is. Het probleem schuilt in de disharmonie van de huidige samenleving, het niet in de pas zijn van de menselijke activiteiten.

Maar wat dan wel zal men terecht vragen, hoe moeten we de problemen dan wel aanpakken? Is er wel een oplossing? Natuurlijk is die er doch ze ligt niet zo voor de hand dat zij maar naar voren gebracht behoeft te worden om ieder te overtuigen. Het zal een gang worden van vallen en opstaan, van proberen en falen. Hoofdzaak is dat we iets gaan dóén. Niets is schadelijker dan stilstand en trachten de zaak te bevriezen omdat men vreest fouten te maken.

DE hierboven geschetste grote veranderingen, die zich in het patroon van onze wereld voordoen, laten zich niet terugdraaien. We hebben er mee te leven, wij alleen! Voor ieder lid van de samenleving moeten weer facetten gecreëerd worden die het leven levenswaard maken, wat het voor zeer velen op het ogenblik helaas niet meer is. Vandaar de onrust. Er is behoefte aan fantasie, aan visie op de toekomst, aan een richtingbepaling. Pas dan weet men waarvóór men strijdt of waartegen. Nu is het een gevecht tegen schimmen. Laten de plannen gerust verstrekkend zijn, het duurt toch vele jaren voor ze verwezenlijkt worden. Wat we thans doen is met lapmiddelen de zaak sussen, zonder dat daarbij de kern van de zaak geraakt wordt, soms niet eens onderkend.

Wat wij nodig hebben zijn plannen die zo ver reiken dat zij van het heden verleden maken.

Dr. U. J. RUTGERS

Huxley's 'Essays van een humanist'

HET is verheugend dat de belangrijke bundel opstellen van Julian Huxley*) één der voormannen van het internationale humanisme, nu ook in het Nederlands verkrijgbaar is. In Engeland zijn ze zo populair dat kort na de gebonden editie ook een Pelican-pocket verschenen is. In de Nederlandse vertaling is de opdracht 'Voor Aldous, broer en medehumanist' weg gelaten. Jammer. Hierin erkende Julian immers dat hij veel aan zijn inmiddels overleden broer te danken heeft gehad, vooral in de uitwerking van bepaalde aspecten van zijn 'evolutionistisch humanisme'. Er is nog meer weggelaten. Het eerste hoofdstuk, een herdenking van Darwin, is maar in zeer beknopte vorm weergegeven, als Inleiding. Drie hoofdstukken - gelukkig niet de belangrijkste - zijn helemaal overgeslagen, respectievelijk over de Coto Donana, over Toynbee en tijdschalen, en over de Verlichting en het bevolkingsprobleem. De lezer zal ze misschien niet missen, omdat het hier gaat om een bundel opstellen, uiteenlopend van inhoud en stijl, en niet om een gesloten betoog. Het humanisme van Huxley is een mengeling van biologie en wijsbegeerte, controversieel maar alleszins waard om door een breder publiek te worden gekend. 'Evolutie' is voor Huxley meer dan een wetenschappelijk te onderzoeken thema. Evolutie is de basis voor zijn hele levens- en wereldbeschouwing. In die zin bekent hij zich verwant aan Pierre Teilhard de Chardin, over wie hij zeer lovend schrijft. Dit opstel, geschreven als voorwoord voor de Engelse vertaling van 'Het verschijnsel mens', is hier als hoofdstuk 6 opgenomen.

De belangrijkste ideeën van Huxley's 'evolutionistisch humanisme' vindt men in het herdenkingsartikel over Darwin, in het opstel over 'Hoger en lager', waarin hij de fasen van 'anagenesis, cladogenesis en stasigenesis' in de evolutie aanduidt als 'opkomst, uitwaaiering en stilstand', en in het hoofdstuk over 'Psychometabolisme', waarin hij naar analogie van de stofwisseling ook een proces van idee-wisseling beschrijft. Verder in het artikel over 'het humanistische gedachtenstelsel'. Hierin omschrijft hij het humanisme als het nieuwe gedachtenstelsel, waarmee wij, mensen van het midden der twintigste eeuw, ons oriënteren op de nieuwe problemen van onze wereld van nut en de naaste toekomst, zoals elk organisme zijn organen gebruikt om zich in zijn leefwereld terecht te vinden. In de verhandeling over 'onderwijs en humanisme' pleit hij voor een veel bewuster aanpassing van het onderwijs aan de ingrijpende veranderingen ten gevolge van onze psycho-sociale evolutie; in zijn pleidooi voor een 'eugenetica in evolutionistisch perspectief' ondersteunt hij een voorstel van de humanist en nobelprijswinnaar H. J. Muller om diepvries/spermabanken in te richten van het zaad van hoogbegaafde mannen waaruit toekomstige moeders naar eigen verkiezing een hoogwaardig nageslacht kunnen verwekken, een ook in wetenschappelijke kringen zeer omstreden idee.

K.S.L.

*) Julian Huxley 'Essays van een humanist'. Vertaling in het Nederlands door drs. H. W. J. Schaap. Amsterdam, 'Pantoskoop' (1966). Prijs f 14,90.

UITGEVERS STUREN

De romancier Jan Mens is kort geleden 75 jaar geworden. Ter gelegenheid van deze 'mijlpaal' in zijn leven heeft de uitgeverij 'Kosmos' (Amsterdam) zijn drie romans 'Marleen', 'Het heldere uur' en 'Het klein verschil' als trilogie uitgegeven onder de titel 'De kleine waarheid'. Van de twee eerste delen is deze heruitgave de vijfde druk, van het laatste deel de vierde. De prijs van deze goed-uitgegeven trilogie - 666 pagina's dik - is laag: slechts f 16,50.

Het boek 'Modern Egypte' van Cor Huisman - uitgave 'Kosmos', Amsterdam/Antwerpen - is voltooid slechts enige weken voor het gewapend conflict tussen Israël en zijn Arabische bureu uitbrak. De schrijver heeft kennelijk voorvoeld, dat dit conflict eens zou komen, hij zinspeelt erop in zijn inleiding. Daarin toont hij aan, dat de westerse landen in feite tussen twee klemmende zaken zitten: hun niet te miskennen sympathie voor Israël en hun oliebelangen in de Arabische staten. Vandaar hun pogingen om koste wat het kost de vrede in het Midden-Oosten te bewaren. Dat zij hierin gefaald hebben weten wij thans. Huisman schetst de moeizame worsteling van een volk, dat vele eeuwen lang ten prooi is geweest aan kolonialisme en feodalisme, om zich aan te passen aan de economie en het staatkundig denken van de meer-ontwikkelde landen. Hij heeft getracht deze pogingen zo objectief mogelijk te belichten maar geeft toe, daarin - uiteraard - niet geheel te zijn geslaagd. Zijn boek geeft wel een brede kijk op het groeiende Egypte dat via opstaan, vallen en weer opstaan zich tracht los te maken van een knellend verleden.

Dat het daarbij harde feiten - zoals het niet meer weg te denken bestaan van de staat Israël - niet altijd realistisch benadert maar te veel vanuit sentimenten, is te betreuren. Maar - zegt Huisman - 'wanneer men er in slaagt uit de jonge generatie van thans alvast een keurcorps te kweken dat bezield is van goede wil en toegerust met kennis en inzicht (dan) heeft men reeds veel bereikt'. 'Modern Egypte' is een werk, dat het lezen waard is. De prijs is slechts f 12,90, de erin opgenomen foto's (van de Egyptische fotograaf Ahmed Abdel Rahman) zijn zeer illustratief.

De uitgeverij 'Het Wereldvenster' gaat voort nieuwe werken te voegen aan haar uitstekende serie voorlichtende werken over landen, die bij ons minder bekend zijn. Zij laat zich daarbij kennelijk inspireren door haar naam, die een programma bevat: een venster te openen op voor ons ver-verwijderde delen van de wereld. Nu heeft zij weer uitgegeven het boek 'India, land, volk, cultuur' van Jeanette Bossert. Inderdaad, wat weten wij van dit wonderlijke land, dat ten tijde van zijn onafhankelijkheid - in 1948 - bestond uit 555 vorstendommen, waar 55 miljoen 'onaanraakbaren' leefden en nog 26 miljoen mensen in een voor ons primitief stadium. Wat begrijpen wij nog van de 300 verschillende kasten, die dit reuzen-volk verdeeld hielden. Wat van een land, waar 800 verschillende talen en dialecten worden gesproken, dat in 1948 nog voor 70 procent uit analfabeten bestond en waar nu een kleine 500 miljoen mensen wonen en werken in omstandigheden, die - volgens onze westerse begrippen - ten hemelschreiend zijn? Jeanette Bossert heeft vele jaren in India gewoond, gewerkt en heeft er studie gemaakt van de economische omstandigheden, de cultuur, de

1951	100	INDEX-CIJFERS
1952	100	van de kosten van het levensonderhoud voor gezinnen van hoofd- en handarbeiders (exclusief sociale lasten) volgens opgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek.
1953	100	
1954	104	
1955	106	
1956	108	
1957	115	
1958	117	
1959	118	
1960	121	stijging 0,85%
1961	123	" 2,54%
1962	127	" 1,65%
1963	132	" 3,25%
1964	140	" 3,94%
1965	147	" 6,06%
1966	156	" 5,00%
1967	?	" 6,12%

Hoe gaat dit verder?

In de brochure „Index-Benadering, Hoe en Waarom” wordt verteld op welke wijze „Aurora” haar verzekerden een zoveel mogelijk waardevaste levensverzekering biedt.

N.V. LEVENSVZERKERING-MAATSCHAPPIJ

Aurora

Nachtwachtlaan 20, Postbus 9200
Amsterdam - Telefoon 78 33 55

godsdienslen en de merkwaardige tegenstellingen. Wie er meer over wil weten zij lezing van haar goed-geillustreerde boek sterk aanbevelen. Prijs: f 17,50.

v. S.

Radiolezingen op zondag

Zondag, 28 oktober 9.45-10.00 uur: H. D. Belinfante: 'De ontwikkeling van het Humanisme' (Hilv. I).

Zondag, 5 november 9.45-10.00 uur: A. L. Constandse: 'Een verwaarloosd aspect van de Russische revolutie' (Hilv. I).

Zondag, 12 november 9.45-10.00 uur: G. Stuiveling: 'Uit humanistisch oogpunt' (Hilv. I).

TELEVISIEUITZENDING

Maandag, 6 november 22.05-22.35 uur: Op Nederland II.

Uitdaging en antwoord

Inleidingen gehouden tijdens de bijeenkomst 20-jarig bestaan Humanistisch Verbond, door dr. H. J. Roethof, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, prof. dr. J. P. van Praag. *f* 1,75

Humanisten over echtscheiding

Inleidingen gehouden op de juristenconferentie v.d. Humanistische Stichting Socrates, door dr. H. J. Roethof, mr. M. Rood-de Boer, mr. H. G. van Veen. *f* 1,80

Invloedrijken

Een verzameling van reeds gepubliceerde artikelen in het Woord van de Week over enkele belangrijke figuren, die, in de loop der eeuwen, de humanistische gedachte naar voren hebben gebracht. *f* 4,75

Bevrijdend Humanisme

H. Lips.

f 3,90

20 jaar Humanistisch Verbond

Een korte samenvatting over de jaren 1956 - 1966. *f* 2,90

Het Humanisme in de moderne wereld

Inleidingen gehouden tijdens het 16e congres. *f* 0,85

Te bestellen door storting of overschrijving op giro-rekening no. 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht, met omschrijving van de gewenste brochure.

ANNONCES

Vrouw, 47 jaar, lengte 1,70 m, representatief, goede positie, **zoekt een levenspartner**. Zij ontvangt gaarne reacties van diegenen, die een goede mentaliteit voorstaan en die zich eveneens tot de z.g. 'mid-dengroep' mogen rekenen. Brieven onder no. 52 a/h buro M. en W.

Middelbaar ambtenaar, 37 jr., lid H.V., met goed inkomen en eigen woning, **zoekt een hartelijke huwelijkspartner**. Leeftijd tot 30 jaar, ongehuwd of weduwe met of zonder kinderen. Brieven gaarne onder no. 53 a/h buro M. en W.

Aangeboden aan alleenstaande werkende vrouw van 40 jaar of ouder **kl. flat**; 2 kamers en keuken, aparte opgang. Goedkoop. Tel. 020-427093 tussen 18-19 uur.

Gevraagd per 1 dec. of nader overeen te komen in Amsterdam een ge- of ongemeubileerde kamer door een jonge man, aldaar werkzaam als procuratiehouder. Brieven aan P. D. van Dam, Regentesselaan 1, Amersfoort.

MENS EN KOSMOS

Uit de inhoud: Dr. J. Niezing 'Het oorlogsbeeld als cultuurverschijnsel'; J. H. Bolt 'Planetisatie'; drs. D. E. King 'Impressies uit India'; dr. F. N. Sickenga 'LSD'; L. P. J. Braat 'Société Européenne de Culture' en dr. H. Groot 'Afrikaanse begrippen van tijd, geschiedenis en dood'.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER-DEVENTER**.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

„VERANDEREND LEVENSBESEF”

samengesteld door Mevr. Hella S. Haasse, Ds. E. van Bruggen, Prof. Dr. H. Freudenthal, Prof. Dr. T. T. ten Have, Ds. S. J. Popma, J. Reehorst, Dr. C. Scharff O.S.A. en Prof. Dr. R. Schippers. Uitgave Nederlands Gesprek Centrum.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door storting of overschrijving van *f* 1,50 op postrekening 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond Utrecht, met op het strookje de vermelding N.G.C. nr. 28.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.

HUMANISTISCHE STICHTING

SOCRATES

OUDEGRACHT 152 - UTRECHT

najaars-conferentie

De humanistische stichting SOCRATES organiseert op zondag 12 november 1967 een najaarsconferentie, die als titel draagt:

„mensen begrijpen”

Over veranderingen in onze levensopvattingen spreken: prof. dr. G. A. Kooij en dr. A. J. Wichers. De conferentie staat onder leiding van prof. dr. W. van Dooren.

De bijeenkomst vindt plaats in de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort. Aanvang 10.30 uur. Einde der conferentie 16.00 uur. Kosten van deelneming *f* 4,- p.p. (voor donateurs en contribuanten, en studenten *f* 2,- p.p.). Een broodmaaltijd kan worden geserveerd voor *f* 4,50 p.p.

Nadere inlichtingen worden u gaarne verstrekt door het secretariaat van de stichting: postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641.

Weer op zondag

Vanaf 1 oktober kunt u elke zondag van 9.45-10.00 uur (Hilversum I) luisteren naar de radio-uitzending van het Humanistisch Verbond.

Geschiedenis van het Humanisme in Nederland van Dr. A. L. Constandse

Verkoopprijs: *f* 8,90. Te bestellen bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht door storting of overschrijving op postrekening no. 30 49 60, met vermelding van de titel van het boek.